

Др Слободан Бранковић
Београд

Антиратна политика кнеза Павла Карађорђевића у мартовским догађајима 1941. године¹

Пацифистички модел

Убиство краља Александра Карађорђевића 1934. године у Марсељу довело је Павла Карађорђевића на место вође Краљевине Југославије, на место једног од тројице намесника, док једанаестогодишњи Петар не постане пунолетан и наследи оца на престолу. Трагичан чин преокреће животни пут посвећеника уметности из српске краљевске куће, потомка чувеног Карађорђа. Ситуација у Југославији и свету није била наклоњена владарима аутентичног демократског стила. Криза је претила сукобима док се свет није поново нашао у рату. „Никад више!“ - брзо је заборављена порука с краја не тако давно завршеног Првог светског рата.

Кнез Павле Карађорђевић био је свестан вишеструког изазова: прихватио је улогу коју судбина намењује. Није било у историји српског народа *уметничке душе* на владајућем трону.

За разлику од краља Александра, одбацио је аутократски начин владавине. Пошао је од његове поруке о чувању Југославије у периоду намесништва док дечак Петар, син убијеног краља Александра, не напуни осамнаест година. Кнез намесник Павле примио је вођство Југославије у моменту њеног егзистенцијалног изазова као узвишену дужност, савесно и одговорно, а мање као прилику за истицање.

Демократа и хуманиста енглеског образовања, окренут чарима уметности, са страшћу ретког познаваоца и колекционара, одударао је од средине, предњачио испред времена, борио се на свој начин против владавине силом тоталитарног типа. Био је проницљиви креатор концепта демократске политике на југословенској и међународној сцени. Разликовао се од политичара и државника којима је био окружен и с којима се сусретао у свету. Имао је способност да предвиђа, таленат да преговара, снагу да мало попусти како би добио више и поступно предупредио сукоб и мирно решио спор.

Удео у грађењу промишљеног концепта демократске политике указује на то да је тежина ситуације инспирисала владарску страну личности кнеза Павла у прагматичном трагању за мирнодопским излазом из обруча надмоћнијих. Владавина (1934— 1941) на ивици рата и мира представљала је *пацифистички модел* у никад већем рату у људској историји и на простору на коме су и локалне варнице попримале размере глобалног пожара.

Одржање неутралности и демократска изградња били су приоритети политике Југославије под вођством кнеза Павла. У условима Другог светског

¹ Прилог је део опсежнијег рада, објављеног само малим делом, с акцентом на деловању личности у историји. Пацифистички модел политике кнеза Павла Карађорђевића је заснован на упоредној анализи великог броја извора домаћег и страног порекла. Промислањем реконструкције идентификовани су обриси ретког концепта политике мира у највећем рату у људској историји.

рата и „узаврелог стања“ у земљи могли су да изгледају као утопија. Представљан је, не као домаћин у српској кући, него као странац.

Био је непоколебљив да створи јединство изнутра и спољну политику која би омогућила неутралност Југославије у деликатном тренутку позива сукобљених да им се придружи или да нестане. Унутрашњи противници повезивали су се са спољним у покушају да искористе „раскол равнотеже“, супротстављене интересе великих сила и оживеле аспирације суседних држава.

Од стварања Југославије било је планова и снага за њено растурање. Италијански (Бадолев) план о самоуништењу изнутра конципиран је у време њеног зачетка. Коминтерна је осмишљавала методе да је уклони и отвори пут за ширење совјетске сфере утицаја у складу с традиционалним стратешким императивом *излаза на топла мора* и извоза револуције путем стварања совјетских република преко националних руководстава комунистичких партија, чији је интернационални центар био у Москви.

Велика економска криза и почетак Другог светског рата 1. септембра 1939. године изменили су однос снага у свету. У вихору насилног смењивања версајског поретка новим Друштво народа је губило ауторитет, стари савези снагу. Мала Антанта је нестала као да није ни постојала, а Балкански пакт је изгубио важење у новој констелацији моћи, без реалних изгледа да се обнови.

Хитлеров нацистички Трећи рајх и Мусолинијева фашистичка Италија су тајним споразумима регулисали савезништво са Стаљиновим бољшевичким СССР-ом. Деоба ратног плена и размена пројекција о преуређењу света обележиле су период 1939-1941, ма како неискреног партнерства, у суштини идеолошки непомирљивих тоталитарних противника, „првака десног и левог радикализма“.

Од великих сила демократског запада, на бојном пољу била је само Велика Британија. Краљевина Југославија је тако изгубила потпору велике савезнице из Првог светског рата - Француске. Британска помоћ Балкану досезала је највише до Грчке, док су Сједињене Америчке Државе на речима биле за одбрамбене снаге остатка демократског света. Мале државе нису имале правог избора у околностима у којима је сила диктирала право.

Промене су заостриле проблем Југославије изнутра и споља. У преуређењу версајске Европе, Италија и Трећи рајх су од 1937. до 1940. предвиђали ликвидирање Југославије.

После аншлуса, прикључења Аустрије Трећем рајху, Хитлер је изјавио да ће граница с Југославијом остати вечита и да ће две суседне државе живети у пријатељству.

Хитлерова Врховна команда је већ наредне, 1939. године, завршила тајни план напада на Југославију и њене расподеле с Италијом, Мађарском и Бугарском! Југословенска влада је добила обавештења о тој агресивној намери из више извора, коју су потврдили и подаци њене обавештајне службе.

Хитлер је, пре напада на Пољску, упутио Италију на разбијање Југославије. Порука је требало да учврсти лојалност похлепног савезника најавом могућег и више него задовољења његових ранијих претензија на Далмацију и Хрватску.

Балкан је, с реторичком помпом Хитлерове великодушности, препоручен Мусолинијевој сфери интереса. Када Рим није искористио ретко указану прилику, Берлину доцније није био потребан италијански рат на Балкану.

После пада Француске, у лето 1940, Хитлер се томе у суштини противио. Мусолинију је јасно стављено до знања да се ништа оружјем не предузима

против Југославије. Три пута је Хитлер одвраћао Мзрсолинија од напада на Југославију!

Придобивање Југославије се планирало на други начин. Закључење Тројног пакта између Немачке, Италије и Јапана у Берлину 27. септембра 1940. године имало је за циљ стварање *новог поретка*. Творци Тројног пакта су пропагирали остварење светског мира. Вођство у његовом успостављању у Европи припало је Немачкој и Италији, а Јапану у Азији („Европа - Европљанима, Азија - Азијатима“). Подухват је образложен као предуслов трајног мира: да сваки народ у свету добије простор на који има право. Хитлер је видео нови поредак од Атлантика до Урала. Мусолинијев сан био је обнова римског царства од Алпа до Црвеног мора.

Римокатоличка црква је подржавала Хитлера, посебно у његовим плановима о Средњој Европи као језгру новог европског поретка. Папа Пије XII стајао је иза тог пројекта све док се није појавила сенка ратног пораза. У комбинаторици варијација за преуређење југоистока Европе за Југославију у почетку није било места.

Обавештајне службе су шириле своје организације на простору југоистока Европе у духу двоструких политика неискрених влада заинтересованих земаља за његову прерасподелу и преуређење. Камуфлирани циљ индоктринације на југословенском простору могао се назрети у деловању комунистичких партија Хрватске и Словеније и Покрајинског комитета Србије! - као да је Србија била покрајина у Југославији!?

Кнез Павле је изражавао бојазан од ширења совјетског утицаја у југоисточној Европи и на пропагандној основи панславизма. Димитрије Љотић је у писмима намеснику указао на опасност од совјетског деловања и оптужио првог човека Краљевине Југославије за болшевизацију зато што је није предупредио. У том погледу, мада антиболшевик, био је жигосан као већи кривац и од Стаљина!

Када су се југословенска унутрашња и спољна криза подудариле, тада се „мрежа“ разгранавала и активирала под изговорима пропагираних идеала и вредности опсесивних изама. Идеологије и митови продубљавали су поделе међу десничарима и левичарима, али и међу демократама, у комплексу националних, мањинских и верских спорова. Немачки привредни уплив потискивао је капитал победница у Првом светском рату. Политика је следила отварање *пута зависности* преко трговине, економије и културе.

Поларизовање према западним демократијама - „плутократама“, „осовинском блоку“ и „центру светске револуције болшевицима“ - представљало је опасност од дубљих подела у земљи и могућност спољњег утицаја на ионако међусобно супротстављене снаге у младој југословенској државној заједници. Југославија је означавана као „земља разлика и пропуштених могућности“.

Кнез Павле је пронашао *могућност мирног самоопстајања* у околностима бити или не бити: спољних притисака, уцена, претњи, ултимативних захтева и бујања сепаратизама и превратничких наговештаја подстакнутих подземним каналима заинтересованих сила и суседних држава за остваривање територијалних претензија.

Српско-хрватским споразумом (Цветковић-Мачек) 26. августа 1939. предупређена су, ако не окончана, трвења двају највећих народа у Југославији, како га је пропаганда величала. Српски политичари су критиковали Цветковића због прекомерног попуштања Хрватима и настанка „државе у држави“.

Влатко Мачек, вођа Хрватске сељачке странке (ХСС), сматрао је кнеза намесника Павла *праведним* зато што се доследно борио за споразумевање народа, што се огледало и у односу српског и хрватског народа, *мудрим* зато што је споразум био у интересу Југославије, *храбрим* зато што је био доследан без обзира на бројне противнике и велико незадовољство српске политичке елите.

Српска реакција је резултирала стварањем Српског културног клуба (СКК). Насупрот Хрватској бановини, Српски културни клуб се оријентисао ка *Нацрту српских земаља* и окупљању расутог српског народа у својој националној држави. Максималистичка пројекција велике Србије требало је да парира „неоправдано увећаној великој Хрватској”. Превратнички импулс је мотивисао формирање „Конспирације” и задужење Боривоја Мирковића за организовање непоколебљиве превратничке групе. Формулисана је циљ тајне организације из 1938. у Београду (проф. др Слободан Јовановић, Драгиша Васић, Слободан Драшковић, Драгослав Страњковић, Живојин Балугџић, Младен Жујовић и бивши „црнорукци” Антоније Антић и Велимир Вемић): обарање кнеза Павла и Милана Стојадиновића! Практично усмерење било је на формирању конспиративних група, „петорки”, у војсци. Међу њима су били и пучисти мајор Светислав Вохаска, мајор Рожђаловски, потпуковник Милош Б. Бранковић, капетан Михаило С. Костић, повезани с Мустафом Голубићем, Божином Симићем и другим ауторитетима међу „славним” превратницима. Идеја о уклањању владајућих који нису испуњавали интересе српске националне политике придобила је бројне поклонице: генерала Петра Живковића, вођу Збора Димитрија Љотића, Друштво старих четника „Народну одбрану”, Удружење резервних официра... и истакнуте појединце: Илију Трифуновића Бирчанина, Душана Дулета Димитријевића. Планери, потенцијални носиоци и подржаваоци имали су ослоњање у Удруженој опозицији, Српској православној цркви и Синоду да остваре намеру новог намесништва, у коме би била краљица Марија, патријарх Варнава и други. Главно упориште британске политике за успостављање послушне владајуће гарнитуре било је у Земљорадничкој странци (са др Миланом Гавриловићем и Милошем Тупањанином), која је примала британску месечну субвенцију од 5.000 фунти. Мањи износ примала је Народна одбрана, Самостална демократска странка (СДС), лист *Нова ријеч*, Вјећеслав Вилдер - пан Вилдер, „Злодух Југославије” и двадесетогодишњи агент чешке масонерије и Едуарда Бенеша.

Генерал Душан Симовић резимирао је у јуну 1941. рад тајних превратника набројивши 15 покушаја државног удара. Био је поносан на двадесетседмартовски државни удар, чијим се вођом представљао. Судићи по његовом понашању и кардиналним последицама, Милош Црњански га је назвао „кочоперним празноглавцем”.

Дочек кнеза Павла и кнегиње Олге у Загребу описиван је и као *величанствен*. Британски конзул је известио да га је подсетио на освајање Париза од стране краља Едварда VII током посете француској престоници 1904. Одато је посебно признање принцу регенту Павлу као првом покретачу акције за српско-хрватско споразумевање у време појачаних пожуда за распарчавање „вештачке југословенске државне творевине”.

Кембел је у писму Халифаксу видео њену перспективу *уколико буде имала времена и мира*. Кнез Павле се усредсредило да јој обезбеди и *време и мир*. Био је првенствено окренут великим савезницима и суседима за остварење Балканског пакта, одбрамбеног савеза. Упозоравао је британске саговорнике на

то куда води наоружавање нацистичког Трећег рајха. Указивао је на опасност од фашистичке Италије по земље првенствено западног Балкана. Хитлеров поход на Европу и Мусолинијево освајање Албаније потврдили су Павлово предвиђање. Прве на италијанском удару биле су Југославија и Грчка.

Одбрана Солуна имала је посебан стратешки значај и за Југославију. Осовина би његовим заузећем затворила обруч око остатка неутралног Балкана. Солунски или Балкански фронт само су били идеје удаљене од стварности антиосовинских савезника и животни заинтересованих балканских држава.

Залагање кнеза Павла за активнији британски однос према Балкану није уродио плодом. Принц регент није био мотивисан сентименталним разлозима будући да је био ожењен грчком принцезом. Развој ситуације му је дао за право. Из британске амбасаде у Паризу сер Роналд Кембел му је за тачно предвиђање обрта догађаја одао признање: „Колико сте само били у праву (...) у тако много, много ствари."

Хитлерово освајање Европе променило је ситуацију и тежиште рата. Код Мусолинија се јавила завист. Када је Хитлер попустио пред мађарским захтевима за делове Румуније без консултовања Рима, Мусолини је на своју руку напао Грчку. Неочекивани неуспех подстакао је Хитлера да опомене савезника како мала земља може пружити велики отпор. Иза опомене назирала се промена у стратегији. Одустало се од инвазије Велике Британије (операција „Морски лав") и форсирало се њено бомбардовање (Операција „Орао"). Конципирана је *периферна стратегија на ширем споју трију континената*. Италијанско ангажовање у Грчкој уклапало се у тај стратешки контекст. Али, то је кратко трајало, до Хитлеровог преоријентисања на *исток*. *Италијански губици су забринули Хитлера, а охрабрили Черчила.*

У рату земље против мора није било могуће доћи до брзе победе или опште до победе!

У далекој митској асоцијацији стратешке варијације су упућиване и на борбу Левијатана и Бехемота! Посебно је разрађивана немачка варијанта „ваздушног рата", која је доминирала у односу на традиционални начин ратовања и наслеђе из минулих великих сукоба.

Кључна одлука нациста у децембру 1940. била је напад на СССР по плану „Барбароса". Стратешка преоријентација тежишта рата ка истоку није елиминисала ризик од ратовања на два фронта. Пре остварења *муњевитог рата* (блиц-крига) на истоку, било је предвиђено „решење ситуације" на Балкану, Средоземљу, Блиском и Средњем истоку.

Остварење далекосежног освајачког подухвата продора на исток (Drang nach Osten) претпостављало је прагматично вођење рата и брзо елиминисање неповољне ситуације на фронту у комплексу деликатних чинилаца.

Мир на Балкану је за Берлин због предстојећег рата на истоку, против СССР-а, постао стратешки предуслов и императив.

У исто време у Лондону је потенцирана варијанта **о фронту (рату) на Балкану** као почетку краја Осовине. Предвиђено је вишеструко британско и савезничко *деловање* да Грчка, Југославија, Турска, Румунија, Бугарска, уз британски подстрек и макар ограничену помоћ, зарате против Осовине. Черчил је тражио да се „преврну земља и небо" и пронађу савезници. Да се доведу на власт ратници и јавно мњење упозори на опасност од наци-фашизма. Ако не може другачије, онда *превратима* испунити захтев британске политике и специјалиста за нецентлменско ратовање.

Ноел-Бакер, британски пацифиста светског гласа, предлагао је да се

потроши 500.000 фунти за разарање пруге Београд— Солун!

Председник Америке Рузвелт послао је свог специјалног изасланика пуковника Донована на Балкан да процени ситуацију и да делује прагматично, у духу интереса западног демократског света. Донованов закључак био је категоричан: (зарађени) *Балкан је, можда, последње подручје на коме се Хитлерова ратна машина може зауставити!*

Позив балканским државама да зарате био је у име будућности и фраза о помоћи која ће уследити. У стварности, ако не пре, у завршници рата, када искрваре, као што је то био случај с Југославијом!

Стаљин није веровао у Хитлерово „вероломство“ и његов напад на савезнички СССР! Упозорење о припремама за рат протумачио је у контексту немачког наступа на Блиском и Средњем истоку, намераваних освајања нафтних подручја и продора у Индију.

Политика СССР-а била је *политика незарађене стране*. Никако у рат, него вешто учествовати у усмеравању развоја ситуације на најбољи начин у корист СССР-а и извући се из клешта нацистичког Трећег рајха и милитаристичког Јапана.

Москва ништа није намеравала да учини што би покварило односе с Берлином. Молотов је тајно нудио делове Југославије и Грчке Бугарској у дипломатској игри задобијања позиција у борби за интересне сфере и опстајање на Балкану.

Пристап Румуније и Бугарске Тројном пакту и појава Хитлерових трупа на њиховом тлу била је припрема за рат против СССР-а а да с његовог врха није било адекватне превентивне реакције!

Проширење територије СССР-а померањем западне границе, присвајањем дела Румуније, учвршћивало је Стаљиново илузионистичко уверење да нема говора о опасности с Хитлерове стране.

Кнез Павле је пратио развој ситуације и процењивао позицију Југославије у „заокруживању Балкана“ од Осовине и супарничко британско настојање да Балкан окрене у рат против ње.

У исто време, почетком 1941, понављани су позиви с обе стране да им Југославија приступи и изађе из неутралности. Кнез Павле је прозreo њихове намере, оријентисао се стратешки на неутралност, припремао за одбрану, испитивао могућност за изненадну самоодбрамбену реакцију уколико буде био принуђен да одговара на ултиматум!

Из Берлина и Лондона су упућиване поруке за сусрете, споразумевање и сарадњу с вођством Југославије.

Кнез намесник Павле посетио је центре моћи супротстављених сила у покушају да проникне у њихове стварне намере. Заједно је с кнегињом Олгом путовао у Немачку, у Берлин. Прва сила света приредила је кнежевском плану величанствен дочек.

После тога су уследиле препоруке о пакту о ненападању између Југославије и сила Осовине. Кнез Павле је избегавао нове сусрете, одгуговлачио с одлукама о понудама с немачке стране. Главно немачко становиште било је *потреба јаке Југославије* и обезбеђење њеног неучествовања у рату на страни Велике Британије. Колико је била реална идеја његовог посредовања у тајним односима Лондона и Берлина за њихову нагодбу пред рат Трећег рајха против СССР-а?

Министар спољних послова др Александар Цинцар-Марковић и председник владе др Драгиша Цветковић уверавани су о немачким гаранцијама

приликом њихових посета Трећем рајху и у живој дипломатској активности на линији амбасадора Херена, Андрића и посредника.

Кнез Павле је покушавао да се доследно држи *принципа неутралности* и постизања *јединства унутар земље*.

Милан Стојадиновић је морао да поднесе оставку с положаја председника југословенске владе због редуccionистичког приступа у унутрашњој политици, посебно према Корошецу, и авантуристичког самовољног споразумевања с грофом Ђаном о подели Албаније између Италије и Југославије! Ђано је сматрао да је Милан Стојадиновић *километрима испред других југословенских политичара!* Британска политика је типовала на њега и кнеза Павла као тандем на југословенском врху!

Смена генерала Милана Недића с врха војске уследила је када је на своју руку провоцирао „варијацију евентуалног југословенског марша ка Солуну“!

Италијанска авијација је бомбардовала Битољ а да на то југословенска страна није одговорила. Југословенски вођа се због тога осетио двоструко погођеним. Смена је објашњавана потребом службе, одбијани су злуради коментари.

Кнез Павле се у тренуцима разочарања веселио *1941. години* као последњој у којој ће намесништво престати да постоји стицањем пунолетства младог Петра Карађорђевића. Због много чега је настојао да очува државу којом је кормиларио по вољи судбине у никад изазовнијем периоду светске историје.

Осовина је затварала круг око Југославије. Антиосовинске силе нису испуњавале обећања о помоћи Југославији, поготово је то изостајање било осетљиво у области наоружања.

Српске странке нису подржавале југословенско вођство, посебно председника Цветковића. Демократска странка је променила двадесетогодишњу политику и критиковала српско-хрватски споразум!

Кнез Павле је подносио и образложио своју оставку шестогодишњим теретом: никад више судбоносних догађаја него у време његове владавине. Чему узалудан труд кад народ и део сарадника нема поверења у владара! Саветници су га убедили да повуче оставку. Време није било за оставке, него за тешке одлуке.

Черчил је 12. јануара 1941, преко амбасадора Кембела, предочио да неутралност Југославије више није довољна, него отварање фронта на Балкану. У томе би могао да помогне и британски корпус!

Кнез Павле је сматрао да је то преурањено и да би то Балкан одвело у пропаст. Шта је 40.000 британских војника објективно могло да учини заједно с грчком војском против далеко надмоћнијих трупа Осовине? Адмирал Четфилд је, после посете кнезу Павлу, преко југословенског амбасадора у Лондону Ивана Суботића обавестио Београд да се британски интереси и ангажовање трупа простиру само до Крфа.

Турска није била вољна да уђе у рат. Југославија и Грчка објективно нису имале изгледа у неравноправном рату с трупама Осовине.

Када је 1. марта 1941. Бугарска приступила Тројном пакту, потписом краља Бориса Кобурга, а Хитлерове трупе сутрадан кренуле путем предвиђених локација у оквирима ратних планова, *Југославија се нашла у „шкољци Осовине“*.

Недовољно британско ангажовање на грчком тлу само је изазивало Хитлера.

Идн и Дил нису убедили Турску ни Југославију на ратну авантуру.

Југословенска војска је требало по британским ургенцијама да нападне

италијанске трупе у Албанији.

„Ниједна земља као Југославија није имала већу шансу да с малим улогом постигне бржи и већи успех у рату!" - по прорачунима Лондона! Черчил је у такав потез убеђивао и Рузвелта. Предлог је, међутим, био нереалан са становишта Хитлеровог императивног умирења Балкана као позадине планираног отварања *источног фронта*. Хрвати и Словенци су одбијали и помисао да ратују тако да би испуњење Черчилове замисли значило преполовљивање Југославије. Кнез Павле је то добро знао упоређујући податке из различитих извора. До неких је дошао као антибољшевик, што је за Берлин било важно.

Черчилова сугестија је ишла тако далеко да се Словенија и Хрватска препусте Осовини ако неће да се боре против ње! Рузвелт је убеђивао југословенског амбасадора у Вашингтону Константина Фотића да је боље за Србију да се реши трвења с Хрватима и постане хомогена држава раздебом Југославије.

То што би Хитлерове трупе из Бугарске брзо продрле у Солун и затвориле једини излаз с окруженог Балкана, то као да није тангирало британске саговорнике.

Мирно Хитлерово освајање Балкана повећало је интерес САД за ово подручје. Председник Рузвелт се заложиио за доношење Закона о зајму и најму у марту 1941. како би помогао Великој Британији и савезницима у борби против Осовине. Донован је, после кратке посете Софији, у Београду сусрео више значајних личности.

Кнез Павле је оставио повољан утисак; образложио је политику неутралности, припрему за одбрану и да ће се одупрети сваком нападачу, ма колика била Хитлерова сила! Донован је обећао помоћ, списак војних потреба је прослеђен Вашингтону, али је Хитлер био бржи од неутралне демократске силе. Обећање је охрабрило ратоборне, оријентисане на државни удар.

Мало је аналитичара могло да предочи како је Југославија увек могла боље послужити савезницима него подељена и окупирана од Осовине!

Хитлер је објашњавао зашто је од Југославије тражио неутралност у време опредељења за рат на истоку. Зато што је било очигледно да се проводе југословенске ратне припреме и да југословенска војска у повољној прилици, када се процени да су најбоље шансе за успех и корист савезника, може да ступи у рат.

Било је јасно планерима Осовине да се српски војници не могу употребити на источном фронту. Југославија је планирана као база, извор сировина и пољопривредних производа током немачког привредног освајања југоистока Европе.

Немачки капитал потиснуо је мање заинтересоване привреде западних сила за југословенско тржиште. Било је апсурдно с немачким наоружањем поунити потребе југословенске војске и кренути у рат против Трећег рајха! Илузорно је било рачунати с великим бројем југословенских војника, мобилисаних 700.000 до 1,500.000 војника у крајњој могућности, када Словенци и Хрвати, поготово мањине, нису хтели да ратују!

Савезници су позивали у рат, а испоруке оружја и трупе су стигле крајем рата!

Споразум Турске и Бугарске 17. фебруара 1941. омогућавао је координацију трупа Осовине у запоседању Балкана. Британски планери су проценили да би споразум користио Турској како би опстала макар као

неутрална у евентуално неком неповољном расплету ситуације по савезнике.

Кнез Павле је указивао на то да је неутрална, чврста, *јака Југославија* (како је Хитлер гарантовао у рано пролеће 1941. због својих стратешких потреба) увек могла да послужи праведној ствари. Значи, „савезницима“.

Пацифистички модел политике кнеза Павла био је заснован на комплексној анализи, познавању стања, проверавању понуда, испитивању реалних могућности и предвиђању развоја догађаја у скорој будућности. Стварност му је дала за право.

Помисао на рат Југославију би могла да кошта опстанка - упозоравао је егзалтиране „хушкачком пропагандом“ слаткоречивих савезника и пристрасних, све диференциранијих, југословенских снага.

У неравноправном рату с далеко надмоћнијима, расцеп изнутра би се продубио, с кардиналним последицама крвопролића и разарања. *Нико ниоткуд*, без обзира на обећања, није реално могао да пружи неопходну помоћ.

Процене су указивале на то да је било неопходно три месеца припреме Југославије за рат.

Кнез Павле је предвиђао да би развој догађаја створио повољније прилике, у којима би Југославија могла с већим изгледима да покаже своју савезничку солидарност и евентуално уђе у рат против Осовине. Стога је било важно добити у времену.

Кнез Павле је тајно 4. и 19. марта 1941, као британски пријатељ, посетио Хитлера. Смисао сусрета се изражавао у смелом ставу југословенског вође: „Моје симпатије су за Енглеску. Интереси моје земље ме терају да правим излас с Вама!“

У исто време су у Лондону почели да означавају кнеза Павла *слабим карактером* када није прихватио *британска ургентна упутства* да зарати будући да је одгонетнуо да земљу на чијем се челу налазио рат води у катастрофу. У суштини, исказао је снагу, одговорност, савест првог човека државе. Хитлер је кнежеву вештину преговарача сликовито представио: неухватљив је као јегуља и спретно се заклања иза парламента када се притера уза зид договора.

Југословенски саговорник је образлагао Хитлеру зашто не може да потпише Тројни пакт, с обавезама које би проистекле из уговора. Како да прими савез с Италијом, чији је вођа организовао убиство краља Александра Карађорђевића? Зашто да се Немачка и Британија не споразумеју?

Хитлер је у монологу о политици у деликатном тренутку засузио при помисли да, можда, „згодни“ енглески дечак лежи мртав крај „лепог“ младог Немца! Кнез Павле се питао да ли је то био гест Хитлерове урођене сексуалности? Потврдио је ранији утисак о знацима лудила, који такву личност лако могу да скрену на одлуку о рату.

Кнез Павле је прихватио „великодушност“ Хитлера да Југославија без обавеза приступи Тројном пакту, али је објаснио да о томе мора да одлучи парламент. То је значило да се добија у времену. С Хитлерове стране стигло је упозорење Београду да би одбијање приступа Тројном пакту значило рат Осовине против Југославије.

Крунски савет је заседао 20. марта 1941. Требало је „од два зла изабрати мање“.

Током расправе ситуација је детаљно анализирана. Није било реалне могућности да се приступање Тројном пакту одбије. Било је могуће само одуговлачити и изнуђивати што повољније услове. У противном - крах! Није

било избора. Министар војске стари генерал Пешић детаљно је објаснио шта би се догодило у рату уколико би се одбило потписивање Протокола.

Захтеви из Велике Британије и Америке, истовремено и од Осовине, само у супротном смеру, изнова су терали кнеза Павла да процењује солуције и трага за решењем. Превагнуло је *опредељење за мир, пацифистички модел политике Југославије*, окружене *ватром рата* и еуфоријом јунаштва.

Кнез Павле се невољно приклонио стратешком резону и личном осећању части и моралне обавезе да Југославију преда законитом наследнику Петру II Карађорђевићу у септембру 1941. када постане пунолетан.

Притисци с обе супростављене стране досегли су врхунац. Немојте прихватити *не* као одговор, непрестано понављајте захтеве - инструирао је Черчил све у разгранатој британској служби... Хитлер је поручио да после 24. марта неће чекати на одговор Београда јер је претходне југословенске захтеве све испунио!

Консултације у врху Југославије указивале су на могући раскол. Два министра су, после оставке, замењена у влади.

Српска православна црква није била вољна да смирује јавно мњење и објаснила да то није њен посао. Тражила је објашњење о потписивању Протокола да Југославија приступи Тројном пакту. Без обзира на то што је било мишљења да нема државе у којој влада полаже рачун цркви о спољној политици, пошло се од поштовања њеног значаја у политичком животу и утицаја на јавно мњење. Хитан апел Англиканске цркве да Српска православна црква спасе ситуацију подстакла је њено ионако јако антипактовско деловање.

Британски амбасадор Кембел и амерички амбасадор Лејн покушали су да убеди кнеза Павла како није часно приступити Тројном пакту. Југословенски вођа их је упитао шта су велике силе учиниле да Краљевина Југославија не остане сама пред разјапљеним чељустима Осовине, препуштена судбини, кад је толико важна и потребна за савезничку ствар. Западне силе су обећавале будућност. Британска влада је била спремна да прихвати југословенско потписивање Протокола о приступу Тројном пакту зато што је то био начин да кључна балканска држава остане у игри, без сумње наклоњена савезницима, чак и као формални припадник Осовине!

Из Москве је тајно најављена могућност да је совјетска влада спремна да закључи пакт о узајамној помоћи. Лебедев је *на врхунцу кризе неутралности* објашњавао да би требало да се оствари пакт о узајамној помоћи на позив Београда. Списак потреба југословенске војске и државе Плотњиков је понео из Београда у Москву. Тај ургентни папир Стаљин никад није озбиљно узео у обзир. Сазнање о југословенским недостацима стигло је и до Берлина! Лажна понуда, како се испоставило, била је део *Стаљинове игре с Краљевином Југославијом*. Лажна нада охрабрила је планере двадесетседмомартовског пуча.

Протокол о приступању Тројном пакту и пропратне ноте у рукопису анализирани су и тумачени на различите начине. Кључно становиште Југославије изразио је Слободан Јовановић: да је то *југословенска верзија Трипартитног споразума*. До последњег момента кнез Павле и сарадници ломили су се и размишљали о могућностима пролонгирања потписа. Цинцар-Марковић је у поноћ 23. марта 1941. обавестио фон Херена да Југославија пристаје да парафира Протокол.

Из Лондона је упућено *овлашћење* да се промени састав владе или режима на сваки начин, укључујући и *државни удар*. Британски императив су изразили Черчил, Идн, Далтон, Емери преко ВВС-ја у емисији на

српскохрватском језику.

Закључак S.O.E.-а 18. марта 1941. да се сруши југословенска влада прихваћен је био у британском посланству у Београду и о томе је већ сутрадан постигнут споразум. Била је то ревносна припрема терена за преврат када се буде дао сигнал из Лондона. Од свих планова тог типа на Балкану, само је покушај у Београду успео 27. марта 1941.

Хју Далтон је упутио на „револуцију по сваку цену“! Кембел је препоручио да пуч буде у режији војске. Био је то резултат осамнаестомесечног рада, утрошка новца, употребе разноврсних средстава, ангажовања великог броја људи различитих струка и улога..., план саботажа и диверзија у режији S.O.E нашао се на дневном реду реализације после јуна 1940. Британски агенти Јулијус Ханау и Стенли Бејли руководили су овим акцијама на Ђердапу 1939-1940. Генерал Боривоје Мирковић одржавао је везу с британским агентима преко свог пријатеља Живојина Крстића, трговца. Мастерсонов сервис и посебно утицајни Томас Маплбек, Кларк, Мекдоналдс, новинар Теренс Атертон, Емери... усмерили су подземно деловање, у складу са захтевом Кембела, на превратнички подухват у другој половини марта 1941.

У Бечу, 25. марта 1941, председник владе др Драгиша Цветковић и министар спољних послова Александар Цинцар-Марковић, предводећи југословенску делегацију, потписали су *Протокол о приступу Тројном пакту*. У *Белведеру* је био и *Иво Андрић*, југословенски амбасадор у Берлину. Присуство Хитлера у Бечу требало је пропагандно пласирати као „новог господара Европе“. Берлину је било посебно стало да се импресионира јапански министар спољних послова Мацуока. Унутар Осовине - тријумфална помпа. На западу су примили Протокол као привремени чин, активирајући све расположиве снаге ка преокрету насилном променом југословенске владајуће гарнитуре!

Специјални британски емисар *Terence Shone* прецизно је известио Лондон да је југословенска влада исправно поступила формалним приступањем Тројном пакту да би се спасао народ.

Југословенска дипломатија постигла је успех као ниједна друга држава у формулисању садржаја докумената у оквиру Протокола о приступу Тројном пакту. Потписом је *најмање нарушена неутралност*; мање него и код формално неутралних земаља Шведске, Швајцарске, Турске!

Истовремено је *загарантован интегритет и суверенитет Краљевине Југославије* у време ревизионистичких побуда Италије, Мађарске, Бугарске и заговорника револуције с различитим варијантама, међу којима и *солуција совјетских република* уместо „монархистичке, вештачке државне творевине подјармљених народа и мањина српским хегемонизмом“.

Никакве обавезе Југославије нису проистикале из Протокола, ни војна помоћ, ни војно ангажовање, ни превоз ни прелаз трупа преко југословенског простора. У изглед је стављено добијање Солуна у будућности! С југословенске стране интерес за Солуном постојао је ради обезбеђења веза са светом преко Егеја, у моменту када га је тражила Бугарска, а Немачка и Италија планирале за себе! Кнез Павле је проценио да је Солун Хитлеров *мамац краткотрајне калкулације*, јер га је нудио и Грчкој (!) само да би је окренуо на своју страну.

Било је договорено да се не објављују>Note о војној помоћи и Солуну како се у јавности не би појавили злуради коментари.

Тренвор Гленвил је известио како народ у Југославији није знао о чему се радило 25. марта 1941. нити два дана доцније када је владу и кнеза Павла уклонила завереничка група официра. Ни десет одсто генерала није било за

насилну промену владајуће гарнитуре. Ко је био за државни удар по сваку цену?

Миша Трифуновић је објаснио како је промена на југословенском врху била постављена као императив без обзира на то да ли ће се Протокол о приступу Тројном пакту потписати или не! Ако се потпише, онда ће се потписници уклонити као издајце. У противном, јавности би се представило да је Југославија гурнута у рат по захтеву принца регента Павла јер је његова супруга Гркиња!

Насупрот опредељењу кнеза Павла да се у области политике и дипломатије тражи могућност самоопстајања неутралне Југославије, постојала је група за радикални приступ, да се на претњу силе одговори силом!

Генерал Боривоје Мирковић је од 1937. године планирао у више прилика државни удар и уклањање креатора политике компромиса. По његовом схватању и расуђивању његових присталица, војска је била чувар националног поноса, народне части и бранилац државе. Била је одабрана група официра за провођење планираног државног удара и довођење на чело југословенске владе генерала Душана Симовића, команданта југословенског ваздухопловства. Тајни „Војно-револуционарни комитет“ преиспитивао је модалитете „прелома“.

Уочи потписивања Протокола, гласине о пучу су кружиле Београдом. Симовић је разговарао с југословенским и страним значајним личностима о свим солуцијама. Донован је обећао помоћ југословенској војсци уколико се побуни против Цветковићеве владе! Британском ваздухопловном аташеу Макдоналду Симовић је објаснио да ће после пуча почети рат и да очекује већу британску помоћ и улазак Турске у рат!

Предводник пучиста посебно се обрадовао подршци Српске православне цркве. *Кључ* потпоре видео је у Стаљиновом обећању помоћи у духу Пакта о узајамној помоћи, чије потписивање је тајно најављено из Москве. Совјетско посланство у Београду успоставило је тајне везе с „одважним“ у војсци и држави Југославије. Југословенски амбасадор у Москви др Милан Гавриловић потпуније је извештавао врх своје странке и британске пријатеље но министарство спољних послова. Веровало се да је његова оставка поводом потписивања Бечког Протокола и избор за министра (!) у *владу двадесетседмартоваца* у вези са стварном Стаљиновом понудом о склапању пакта с Југославијом о узајамној помоћи и одбијања Хитлера од рата против „непослушне примадоне“!

Какву улогу је имао Мустафа Голубић, пуковник НКВД-а, ранији члан Младе Босне и потоњи комуниста, однегован у духу црнорукаца? Фотографија Симовића и Голубића после пуча у Београду указује на судбоносан договор? Нови југословенски вођа је поверовао у Стаљинов трик и рат Трећег рајха против Југославије није избегнут! Анализа докумената првог реда разликује се од мемоара који су накнадно ревидирали ток догађаја кључних актера.

Демонстрације против Тројног пакта почеле су 24. марта. Протести су осмишљавани тако да изражавају вољу народа у патриотском духу. Организатори су у почетку покренули групе ђака и радника. Било је планирано њихово омасовљавање ватреним оглашавањем прагматично мотивисаних предводника.

Извештаји о демонстрацијама 25. марта указивали су на еуфоричан народни револт. Супротстављени на судбоносном питању *за и против Протокола*, рачунали су на снагу јавног мњења као кључног аргумента у стратешком опредељењу за једну од солуција.

Двадесетак ученика учитељске школе прошло је главном улицом у

Вршцу кличући: „Живео краљ, живела војска, доле издајници“. Ученици и радници у Смедеревској Паланци демонстрирали су и клицали „Живео краљ, живела Југославија, доле пакт, доле влада, доле Хитлер“. Ученици мушке гимназије у Крагујевцу, пред школом окупљени, отпевали су државну химну, продужили главном улицом узвикујући „Живео Краљ, живела војска, доле циганска влада“. У Јагодини је демонстрирало тридесетак људи против потписивања Тројног пакта. У Шапцу је на корзоу око стотину средњошколаца певало националне песме и клицало краљу и династији и протествовало повицима: „Доле Хитлер, доле Мусолини, доле пакт“. У Краљеву је стотинак људи дошло пред конак епископа Николаја Велимировића, који им је одржао говор. Група се потом увећала на око 3.000 људи у граду и вратила се поново пред конак. Николај је у поновљеном говору истакао - да „што је примило шеснаесторо људи, не прима 16 милиона“. У Сарајеву је 30-40 ђака на излазу из школе клицало „Живео краљ Петар Други, живела Југославија, доле Хитлер и пакт, живела Русија, доле Русија“. У Скопљу је 4.000-5.000 омладинаца, с малим учешћем грађана, клицало краљу, отаџбини и војсци, а против Осовине: „Доле Немачка, доле Италија; боље рат него пакт, доле Вук Бранковић“. У Кучеву је 4.000-5.000 грађана демонстрирало против потписивања пакта. Ђаци и радници су демонстрирали у Крагујевцу против Тројног пакта, за савез с Русијом, изражавали приврженост краљу транспарентима: „Чувајмо Југославију“ и „Бранићемо земљу“. На крају се окупило око 6.000 протестаната. У Вршцу је око 30 ђака демонстрирало против пакта с Немачком подржавајући краља и државу. Четрдесетак сељака из села Вишевца дошло је у Крагујевачку Рачу и демонстрирало против пакта и клицало краљу и држави. Око 150 радника и радница из фабрике Вистад у Ваљевоу демонстрирало је десетак минута главном улицом и клицало: „Живео краљ, живела Југославија; доле крвава влада, доле Хитлер“. У Скопљу су ђаци од јутра демонстрирали, потом су им се придружили и грађани тако да их је укупно било око 3.000. На Тргу краља Петра увече се окупило око 6.000 људи. На Цетињу је пред музејом демонстрирало око 700 људи. У Ваљевоу су се ђаци увече придружили демонстрацијама од претходног дана. У Сарајеву је група богослова у Улици краља Петра манифестовала јединство са Српством и Словенством. У Књажевцу је пешадијска чета, предвођена капетаном II класе Божидаром Митићем, заузела пошту, општину и среско начелство. На тргу је говорио Димитрије Годоровић Каплар, секретар среског комитета КПЈ, а затим и командир побуњене чете. Генерал Попадић, командант Тимочке дивизије, дошао је из Зајечара да смири ситуацију. Мањи број побуњеника, после повратка у касарну, одметнуо се с капетаном Митићем у Бучје. С ђацима виших разреда демонстрирали су и соколи.

Државни (војни) удар, (пуч, преврат, револуција) 27. марта 1941. у Београду

План двадесетседмомартовског државног удара у Београду 1941. израдио је, но сопственом казивању, генерал Душан Симовић. Генерал Боривоје Мирковић, Симовићев помоћник, спровео је у дело, више година промишљан преврат, без права на грешку. Изабран је повољан моменат када је кнез Павле, депримиран због потписивања Протокола о приступу Југославије Тројном пакту, био на путу за Брдо код Крања. Тежину ситуације је осећао и председник

Цветковић. Нису веровали да би се најаве преврата могле остварити. Цветковић је сматрао глупим гласине о пучу. Планери преврата су се забринули због одласка кнеза намесника Павла из Београда, нагађајући о чему би могло да се ради, док нису сазнали разлог његовог одласка из главног града Југославије у деликатном часу.

Генерал Мирковић је понудио место вође, политичког и војног шефа, Краснојевићу, генералима Недићу, Станковићу, Илићу и Симовићу. Овај последњи је прихватио. Као непосредни извршилац државног удара, челник „Конспирације“ је дао последње информације 26. марта поподне потпуковнику Динићу, команданту гарнизона Земун, свом обавештајцу Бабићу и мајору Живану Кнежевићу.

Команду над ваздухопловством Војске Југославије преузео је Драгутин Савић. Били су спремни авиони за бекство за случај да пуч не успе. Генерал Душан Симовић покушао је око 17.00 часова 26. марта с генералом Мирковићем да преиспита могућности и избор тренутка за превратничку акцију, али је руководио одбио дискусију о извођењу операције. Симовић је отишао кући и заспао да не би неко посумњао у насилно свргавање владајућих на југословенском трону. Акција је почела по плану у два сата и 20 минута.

Земунска група запосела је мост на Сави и успоставила контролу између Земуна и Београда. Ваздухопловни пуковник Стјепан Нуразовић са својим одељењем је заузео Управу града Београда и ставио под контролу полицију. Генералштабни потпуковник Миодраг Лазивић запосео је зграду ПТТ-а. Војска је заузела радио-станицу у Београду, и њена постројења у Раковици и Макишу. Трећи батаљон Краљеве гарде, под командом мајора Живана Кнежевића, заузео је зграде председништва владе и главних министарстава, Главног генералштаба и команде Београда и запосео раскрснице главних улица: Краља Милана, Теразије, Кнеза Милоша и Немањине код Славије и „Лондона“.

Два батаљона Краљеве гарде, предвођена потпуковником Стојаном Здравковићем, окружила су Двор на Дедињу. Пешадијски мајор Данило Зобеница је с батаљоном борних кола посео део Белог двора, а другим делом снага организовао је одбрану на главним раскрсницама и улицама. Батерија артиљеријског пука посела је положај за одбрану града на Бањици и Авали.

При заузимању београдске радио-станице у Макишу, мајор Пејић је известио о случајној погибији једног жандара. Била је то једина жртва „бескрвне револуције“.

Извештаји о хапшењу председника Цветковића и чланова његове владе означили су завршетак операције насилног уклањања „креатора политике приступа Тројном пакту“. Ухапшени су поднели оставке, а доведени су нови чланови владе из српске опозиције по раније састављеном списку.

Обезбеђење „пактоваца“ требало је по сваку цену да спречи крвопролиће. Кнез Павле је сматрао да спаса Југославији после пуча више нема. И скрхан кобним обртом догађаја желео је после тешког периода намесничке владавине што пре да оде.

Браћа Кнежевићи, мајор Живан и професор француског језика Радоје из Српског културног клуба и Самосталне демократске странке, били су важне личности у остварењу Мирковићеве замисли и технике државног удара. Доминантна превратничка снага били су мајори.

Техничари преврата, извршиоци насилног свргавања владајуће гарнитуре, означене издајницима због потписа Протокола, преузели су судбину народа и државе, руковођени страшћу патриотизма.

За кратко време они су преокренули „точак историје" и загосподарили судбинама милиона људи и будућношћу потомака у чије име су наступали а да ови нису знали ништа о „краткотрајном подухвату" и последицама насилне смене непопуларних личности владајућег југословенског врха!

Хапшење „издајника" отворило је пут новим члановима владе и проглашењу малолетног Петра Карађорђевића краљем. У нови састав владе ушли су политичари из српских странака, као репрезенти српске политичке елите уместо „Цветковићеве групе“.

Манипулација превратника је представљала бласфемiju с врло брзим трагичним епилогом. Петар Косић је у јутро, у 6 часова 27. марта, обавестио Петра Карађорђевића о побуни. Пучисти су прогласили пунолетним седамнаестогодишњег Петра Карађорђевића. Њихова моћ је надвисила и биологију да би манипулисали малолетником као краљем!

Прокламацију је написао др Слободан Јовановић, а прочитао ју је преко Радио Београда поручник бојног брода Јаков Јововић, имитирајући глас младог краља. Српско становништво било је одушевљено. „Краљче" на трону!

Већина политичара није била за пуч, *ipso facto* за рат. Протести против политике преговора с Берлином и потписивања Протокола о приступу Тројном пакту кулминацију су досегли 27. марта 1941. у Београду.

Патријарх Гаврило се обратио јавности с поруком да се народ 27. марта приклонио царству небеском! Двдесетседмомартовски догађај је имао значење Видовдана 28. јуна 1389. и јула 1914!

Одушевљење масе у Београду означавано је као узлет слободног духа! Сцена је затамњена дивљањем руље, примитивне гомиле. Пароле „Боље рат, него пакт" и „Боље гроб, него роб" испуниле су митски завет од косовских давнина. Ко се могао тада сетити изреке коју је Вук Стефановић Караџић забележио за српско потомство: „Робом икад, гробом никад".

Међу демонстрантима је било и оних који су тајно примали новчану надокнаду. Неки су се више пута враћали у колону протестаната како би зарадили више златника!

У британским проценама о трошковима могла је наћи места опаска да се могло и јефтинује проћи. Полемике о томе да ли је пуч био плаћен или не нису дале неспоран одговор, па су њихови учесници доказивали супротстављене тврдње и на суду. „Енглези су платили Србима за пуч и улазак Југославије у рат, и не дугују им више ништа" - био је одговор на српске захтеве за помоћ у трагичном периоду српске историје. Британски министар Хју Далтон је у извештају од 28. марта навео да је потрошено најмање 100.000 фунти, али и да је створен фонд од 16 милиона динара!

Када је требало да се 27. март узме за датум почетка ослободилачке борбе у Југославији, Донован је упозорио да тај датум не би ваљало симболизовати зато што је купљен од заинтересованих сила!

Зашто је становништво у српским срединама било против бечког Протокола?

Спонтано изражено антифашистичко расположење и *свеже ране о страдању у Првом светском рату* покренули су егзалтиране масе против потписника Протокола. Јавно мњење је било подељено, поводљиво, неупућено, егзалтирано! Цветковићева влада није веровала да може бити побуне, нити је упознала јавно мњење са смислом прихватања Протокола о приступу Тројном пакту. Мачек је демонстрантима 26. марта предочио копије Протокола, уместо насилног растеривања. Када је прочитано шта је потписано у Бечу, највећи део

се спонтано развио! Пуч је слављен и пропагиран на западу, а протумачен као самоубиство у круговима Осовине. Черчил је изјавио да је *Југославија нашла своју душу!* Пропаганда је назвала 27. март Даном слободе, одбраном цивилизације, „Трећим српским устанком“!

Пучисти су искористили реторичку подршку изнутра и споља, посебно благослов Српске православне цркве и постављење седамнаестогодишњег Петра на краљев престо да би силом променили владајући врх у име идеала о слободи!

Помпезна манипулација малолетником кратко је трајала, до катастрофе у дванаестодневном априлском рату с Осовином! Двадесетседмомартовци су наставили политику насилно свргнутих, снисходљиво, на унутрашњој и међународној сцени. Да ли је то био *casus belli* за рат против Југославије?

Двадесетседмомартовци су представљали *унутрашњу* југословенску ствар. Напад трупа Осовине на непослушну „Примадону Југославију“ значио је кршење међународног права (мировне нормативне регулативе чланова Друштва народа).

Нови састав Симовићеве владе уверавао је Берлин и Рим да продужава политику кнеза Павла. Али, било је узалуд. Слободан Јовановић спремао се за Рим, а Нинчић за Берлин! Време за њихов пут било је истекло. Југословенска делегација у Анкари није постигла споразум с Турском.

Понуде Хрватима да се боре у предстојећем рату биле су разноврсне; западне силе су најавиле проширење границе на северозападу, у изглед је стављана и Суботица!

Кнез Павле је сазнао за пуч на путу према Брду код Крања, где је планирао краћи одмор после напорних преговора с Берлином и обимних размена информација у југословенској и међународној комуникацији. Када му је у Загребу предложено да се пучисти уклоне ангажовањем војске, није се сложио: „Никако, то би био грађански рат“.

Сматрао је да је „све изгубљено, пропало“. У време светскоисторијских догађаја 25-27. март 1941. упозоравао је да за самоубиство (Југославије) увек има времена.

Шта је то значило?

Стратешка варијанта била је да се убрзају припреме за рат (одбрану), прати и процењује предвиђени развој ситуације, с могућношћу да се у повољним околностима војно ангажује - ако то интереси буду налагали у време рата Осовине против СССР-а („Барбароса“) или већ против Грчке, или...?

Није било неопходно силом мењати Цветковићеву владу када је кнез Павле то планирао на демократски начин?

Било је погубно да се упери оружје у кнеза Павла (!) када је већ и раније нудио оставку и с олакшањем чекао „септембарску предају“ краљу Петру II Карађорђевићу.

Различита су тумачења двају великих датума 25. и 27. марта 1941. у светској јавности! Вреднована су са становишта интереса актера.

Дуго је апсолутизована парола демонстраната „Боље рат него пакт“ и „Боље гроб, него роб“. Рационално мерило о вредностима није узимано у обзир, већ митологија о херојству упркос застрашујућим последицама!

Пуч по сваку цену и у случају непотписивања Протокола! Као да се није имало у виду да су од почетка XIX века до тада само три владара од десет њих у Србији завршила регуларно!

Страст је превладала стратешки резон!

Немачки аналитичари били су задовољни у једном: није изведен у време напада трупе Осовине на СССР!

Комунисти су у Београду 30. марта донели Резолуцију, а сутрадан растурали летке с основном поруком, у духу Пакта Рибентроп-Молотов, за мир, против рата за одбрану британског империјализма и покушали контра демонстрације! Димитров је критиковао Тита за превремено бацање авангарде у ватру!

Кваторник је 27. марта 1941. упутио молбу Трећем рајху да његова војска дође у хрватску и заштити хрватско становништво! Био је то очигледан почетак унутрашњег расцепа, на који је кнез Павле упозоравао, али је био омаловажаван од храбрих на речима и спремних да упере оружје у леђа владајућих који им нису били по вољи у похлепи за влашћу.

Трупе Осовине у априлу 1941. уништиле су Краљевину Југославију. Расуло изнутра десило се четвртог дана рата! Догодило се оно што су кнез Павле и сарадници предвиђали: уколико неодговорни изазову диктатора склоног рату у посезању за светском моћи!

Сесил Парот, енглески историчар, закључио је: *Черчилова стратегија у београдском подухвату 27. марта 1941. није оправдала проливање крви и пустошења која су из тога проистекла.*

Они који су величали 27. март 1941. оглушили су се о обећану помоћ!

Они који су узвикивали „Боље рат него пакт” - побегли су!

За потпис капитулације пронађен је био двоструки заробљеник Александар Цинцар-Марковић!

Никада ниједан непријатељ није ушао у престони Београд као трупе Осовине по плану „Казна”. Окрутна страдалничка стварност дала је за право кнезу Павлу.

„Двадесетседмомартовци” су га назвали издајником! Мирно је прихватио диктат силника, потписао абдикацију, спаковао се брзо и примио Иднову казну недостојног изгнанника!

Радио је објавио да је побегао у Немачку! Млади краљ Петар испратио га је у поноћ до кола. У својим мемоарима је записао: „Било је то трагично збогом човеку који је био мој најближи пријатељ и заштитник”. Воз с београдске станице кретао је у 23.50 пут Грчке и Кеније, у афричку забит, у пролећној помрчини, док је кнегиња Олга, бришући сузе, рекла на растанку: „Ми смо толико волели ову земљу, а ево морамо овако да је напустимо.”

Британски амбасадор је предао поклоне деци одважног кнежевског пара, синовима Николи и Александру и ћеркици Јелисавети.

Уместо разумевања антиратне политике, остао је жиг издаје на кнежевом образу!

Има ли владајуће личности у историји српског народа којој је нанета већа неправда?